

CSERMELYI JÓZSEF

Weispriachné háborúja

Egy 16. század eleji Sopron megyei konfliktus
eseményei és értékelése

A Jagelló-kori Magyarország 1492 utáni békésebb történelme a kezdetekben együtt járt a gazdaság prosperálásával is. A városok számára e korszak mégsem jelenthetett gazdasági megerősödést, mivel az országnak szembe kellett néznie a török veszéllyel, II. Ulászlónak pedig nem állt rendelkezésére elegendő rendes bevétel ahhoz, hogy hosszú távon fenn tudja tartani az elődei által kiépített határvédelmet. Ezért kénytelen volt – csapatok és hadiszerek mellett, amelyek szintén pénzbe kerültek – többször gyorssegélyt kérni a városoktól.¹

Mindezek mellett Sopron városát az is hátráltatta a fejlődésben, hogy a nyugat-magyarországi határvidék hosszú háborús időszakon volt túl (1482–1491), az 1491. évi pozsonyi békében pedig a Habsburgok visszaszerezték Ulászlótól a Mátyás által elfoglalt záloguradalmait, Borostyánkőt, Fraknót, Kaboldot, Kőszeget, Szarvkőt és Rohoncot, ami hosszú ideig konfliktusforrást jelentett.² E konfliktusok közül a legnagyobb és leghosszabb ideig tartó a Weispriach család és Trenka György soproni ispán-városkapitány között zajlott le az 1510–1520-as években. E munka ennek a konfliktusnak az eseményeit kívánja rekonstruálni, illetve újragondolja a „lánzséri lázadás” jogi értelmezését.³ Mindenekelőtt azonban meg kell ismernünk a szemben álló feleket.

---

1 Ld. pl. Sopron szabad királyi város története. I/1–7., II/1–6. Szerk. Házi Jenő. Székely és Tsa ny., Sopron, 1921–1943. (= Házi: Sopron) I/6. 98–99., 224–225., 260–261. Városaink háborús terheivel foglalkozik *Kubinyi András*: Városaink háborús terhei Mátyás alatt. In: Házi Jenő Emlékkönyv. Szerk. Dominkovits Péter–Turbuly Éva. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 1993. 155–167., Sopron anyagi helyzetével pedig Házi: Sopron I/6. iv–vi.

2 Ezzel a problémával foglalkozik *Házi Jenő*: Határszéli viszályaink az osztrákokkal a Jagellók uralkodása alatt. A Bécsi Magyar Történelmi Intézet Évkönyve 1. (1931) 50–71.

3 A konfliktussal korábban Házi Jenő (ld. a 2. jz.-et) és Deák Ernő foglalkozott részletesebben, utóbbi előbb doktori disszertációjában (*Ernő Deák*: Geschichte der Herrschaft Landsee-Lackenbach im 16. und 17. Jahrhundert [mit Ausblick auf die maria-theresianische Urbarialverordnung]. Kézirat. Wien 1969.), majd Lánzsér-történelmi monográfiájában (*Ernő Deák*: Burg und Siedlung Landsee. Ed. Lex Liszt, Oberwart, 2008.).

Lánzsér urai és a soproni városkapitányok

A Weispriach család Észak-Karintiából, Lungau környékéről származott.⁴ A 15. század elején több hadjáratban találkozunk velük.⁵ A családnak birtokai voltak Tirolban, Salzburgban és Karintiában is, és egyaránt szolgálták a Habsburgokat, a salzburgi érseket, valamint a cillei és a görzi grófokat is, így próbáltak talpon maradni a térség változékony hatalmi erőviszonyai között.⁶ III. Frigyes császár udvarában szolgált Weispriach Burkhard, a későbbi salzburgi érsek (1461–1466), illetve testvérei, Boldizsár és Zsigmond.

Utóbbiak az 1440-től kibontakozó belháború nyomán jutottak el Magyarországra. Ebben az időben halt ki fiágon a Nagymartoni család (1446),⁷ az utolsó férfi leszármazott, Vilmos pedig 1445-ben elzálogosította három uradalmát, Fraknót, Kaboldot és Lánzsért Habsburg Frigyes német-római király öccsének, VI. Albert hercegnek.⁸ Az uradalmak 1451-ben Frigyes kezére kerültek,⁹ s ezzel együtt szinte azonnal megjelentek Nyugat-Magyarországon a Weispriach testvérek: először Boldizsár, akinek 1451-ben elzálogosították Kaboldot,¹⁰ majd Zsigmond, akit 1452-ben Frigyes kinevezett fraknói kapitánynak. Később a kaboldi uradalmat is Zsigmond vette át fivéréétől.¹¹

Weispriach Zsigmond gyorsan kiismerte magát Nyugat-Magyarországon. Bár Frigyes szolgálatában érkezett Magyarországra, 1466 elején Mátyás király utódaival együtt felvette a magyar nemesek közé, neki adományozta Fraknót és Kaboldot, azzal a feltétellel, hogy azt visszaváltja a Habsburg-zálogból,¹² ősszel pedig megkapta a soproni ispáni és soproni városkapitányi tisztségeket.¹³ Egyik fia, András később szintén soproni ispán lett,¹⁴ a másik, Ulrik a Habsburgok szolgálatába állt. Így, bár Mátyás halála után a császár és fia, Miksa vissza tudta szerezni

4 *Paul-Joachim Heinig*: Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik. I–III. Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 1997. 222.

5 Erre következtethetünk egy 1401. évi oklevélből: Regesten der Pfalzgrafen am Rhein. II. Bearb. Lambert Graf von Oberndorff–Manfred Krebs. Wagner, Innsbruck 1939. 1895. sz.

6 Das Gailthal mit dem Gitsch- und Lessachthale in Kärnten. Red. Hugo Moro. Bruckmann, Hermagor–München, 1894. 198.; *Heinig, P-J.*: i. m. (4. jz.) 222.

7 *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. In: Magyar középkori adattár. CD-ROM. MTA TTI–Arcanum, Bp., 2001. (Fraknói [Nagymartoni, Gróf]).

8 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL–OL), Diplomataikai Gyűjtemény (= DL) 89 254. (Az iratok képeihez és regesztáihoz a Collectio Diplomatica Hungarica adatbázison [<http://mol.arcanum.hu/dldf/opt/a110505htm?v=pdf&a=start>] keresztül fértem hozzá.)

9 Uo.

10 Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493). Nach Archiven und Bibliotheken geordnet. XIII. Bearb. Paul Herold. Böhlau, Wien, 2001. 226. sz.

11 Házi: Sopron I/4. 305–306.

12 DL 24 740.

13 Házi: Sopron II/4. 260.

14 Házi: Sopron I/6. 7–8.

az elfoglalt osztrák tartományokat és a korábbi zálogbirtokokat, a Weispriachok megtarthatták Kaboldot.¹⁵

Láncsér vára a történelmi Magyar Királyság szélén, az osztrák határtól 1,2 km-re található, jelenleg a Kárpát-medence egyik legnagyobb váromja. Soprontól légvonalban körülbelül 20 km-re fekszik. Meglehetősen nagy területű uradalom központja volt, amely magában foglalta Felsőrámócot, Derecskét, Nyujtalt, Szentmártont, Doborjánt, Lakompakot, Récényt, Lakfalvát, Nyéket, Haracsonyt, Küllőt, Középpulyát és Gyirótot, illetve néhány pusztát. Összehasonlításképp a szomszédos kaboldi uradalom körülbelül harmadekkora volt.¹⁶ 1451-től Habsburg Frigyes uralma alatt állott, aki azonban az 1463. évi soproni békében elveszítette.¹⁷ A területet Mátyás ezután Grafeneck Ulriknak adományozta, de 1486-ban, Ulrik halála után, kiskorú gyermekei mellözésével Mrakse János és Péter kezére bízta a király a várat. Tőlük került a későbbiek folyamán Weispriach Ulrik zálogbirtokába.¹⁸

Nagypalugyai Trenka György soproni városkapitány volt a Weispriachok fő ellenfele a „láncséri lázadás” évtizedeiben. Az ő esetében célszerűbb, ha nem személyét mutatjuk be, hanem azt a tisztséget, melyet a konfliktus idején viselt. Sopron esetében a határ közelsége miatt a városkapitányság betöltéséről a király, és nem a város gondoskodott. A kapitányoknak elsősorban katonai szerepkörük volt, de rendészeti feladatokat is elláttak. Az intézmény múltja a szabad királyi várossá válás (1277) koráig nyúlik vissza, első ismert előfordulása 1292-ből való.¹⁹ Ezután legközelebb Zsigmond idejéből vannak adatok kapitányokra. 1440 januárjában Reiffendorfer János, majd Cillei Ulrik töltötte be a tisztséget, de utóbbit familiárisa, Fladnitz Kristóf helyettesítette, előbb alkapitányként, majd kapitányi minőségben. A korabeli megyeigazgatáshoz hasonlóan a kapitány maga választotta helyettesét saját hívei közül.

A kapitányok szolgálataiért fizetség járt, az uralkodó évi 400 forintot utalt ki nekik Sopron Szent György-napi adójából. A tisztséget egészen az 1440-es évekig nem töltötték be állandóan, ekkor azonban, a zálogbirtokossal, Habsburg Frigyesel szembekerülő magyar urak fenyegetései miatt, szükségessé vált kapitányt állítani. Ezután sorra követték egymást a Frigyes által kinevezett kapitányok.²⁰ 1450 és 1458 között hosszabb ideig üresedés volt, ebből Bariska István azt a kö-

15 *Heinig, P.-J.*: i. m. (4. jz.) 223–224.; Österreichisches Staatsarchiv (Bécs), Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Salzburg Erzstift (798–1806) (= ÖStA HHStA SbgE), AUR 1493. ápr. 13. (http://lehre.hki.uni-koeln.de/monasterium/pics/AT-OeStA-HHStA/AUR-Salzburg-Erzstift/HHStA_Salzburg_1493_04_14-2.jpg)

16 *Dénes József*: Várlexikon (mintaoldal). http://www.var-archivum.hu/varlexikon_hu.html (letöltés: 2012. február 24.); *Deák, E.*: Burg und Siedlung i. m. (3. jz.) 18–25.; Magyarország a középkor végén. CD-ROM. Szerk. Engel Pál. Térinfó-MTA TTI, Bp., 2001.

17 *Bariska István*: A Szent Koronáért elzalogosított Nyugat-Magyarország 1447–1647. Vas Megyei Levéltár, Szombathely, 2007. 34.

18 *Házi, J.*: Határszéli i. m. (2. jz.) 54–55.

19 Házi: Sopron I/1. 14.

20 *Bariska István*: A soproni városkapitányság III. Frigyes korában. Soproni Szemle 63. (2009) 267–282. (különösen: 268–271.); *Belitzky János*: Sopron vármegye története. I. Stephaneum Ny., Bp., 1938. 823–824.

vetkeztetést vonta le, hogy a császár csak meghatározott feladatokra nevezett ki kapitányt.²¹ Az általános rendészeti vagy akár a tűzvédelmi feladatokat ugyanis a városi tanács saját hatáskörén belül is el tudta látni.²² A városkapitányi és a soproni megyésispáni tisztség összevonása egészen Grafeneck második, 1459. évi kinevezéséig nem volt szokásban. Az 1459. évi kinevezés is gyakorlatilag csak a zálogbirtokokra vonatkozott. A két tisztség összevonásának szokását 1463 után Mátyás is átvette, s ezután a középkor végéig általában együtt járt a két cím, kivéve egyes eseteket, mint Wossenperger Lénárt kapitányét 1506-ból, aki „csak” alispán volt.

Mátyás és a Jagellók többször elzálogosították a Sopronból befolyó királyi jövedelmeket, illetve a soproni ispáni jövedelmeket. Ez általában együtt járt a zálogbirtokos kapitányi kinevezésével is, ám közülük nem mindenki vette saját kezébe a tisztségeket, hanem megbízható emberei közül nevezett ki valakit. Wossenperger például ura, Weitmüller János nevében szedte be a kapitányi fizetséget, ugyanakkor nem Weitmüllert, hanem saját magát címezte kapitánynak.²³

A kapitányok a király képviselői voltak a városban. Többször is utasítást kaptak, hogy sürgessék meg a városi tanács munkáját.²⁴ Arra is kaphattak parancsot, hogy segédkezzenek bírói ítéletek végrehajtásában, akár fegyveresen is, de ők maguk nem ítélezhettek a város joghatósága alá tartozó ügyekben.²⁵ A kapitányoknak járó illetményt elviekben határidőre meg kellett fizetni, sőt külön kérésre előbb is.²⁶ A városvezetés ugyanakkor igyekezett kibújni a fizetési kötelezettségek alól, gyakran késve fizették ki a kapitányokat, néha pedig azt kérték az uralkodótól, hogy egy-egy évre mentse fel őket e teher alól. Ebben az esetben viszont a királyra hárult volna a kapitány szolgálatainak megfizetése, így ilyen engedményt legfeljebb akkor kaphatott a város, ha a király kérésére a kapitány lemondott fizetéséről.²⁷ A soproni vezetők, bár többször szembekerültek a kapitánnyal, csak ritkán tudtak érdemben tenni valamit ellene, ezért fogalmazta meg a korszak monográfusa, Bariska István azt az álláspontot, hogy a kapitányok a választott önkormányzati tisztségek fölé tudtak kerekedni.²⁸ A kapitány lakhelye a király háza volt, amelyet a mai Templom utca 2. szám alatt fekvő házzal (a későbbi Esterházy-palotával) lehet azonosítani. Azonban nem minden kapitány élt a városban, Weispriach János például uradalmán, Kaboldon lakott.²⁹

21 *Bariska I.*: A soproni i. m. (20. jz.) 277. – Belitzky 1456-ból is említ városkapitányt, Reichenburger Reinprechtet (*Belitzky J.*: i. m. [20. jz.] 846.), de róla ezután már nem hallunk, s a hivatkozott oklevél sem nevezi kifejezetten *Stadthauptmann*nak (Házi: Sopron I/4 86.).

22 *Goda Károly*: A városi igazgatás szerkezete Sopronban a középkor végén. Soproni Szemle 61. (2007) 255–271. (különösen: 262–263.).

23 Házi: Sopron I/6. 225–226.

24 Uo. 257–258.

25 Uo. 271–272.

26 Uo. 25.

27 Uo. 334–336.

28 *Bariska I.*: A Szent Koronáért i. m. (17. jz.) 122.

29 *Payr Sándor*: A dunántúli evangélikus egyházkerület története. I. Székely és Tsa ny., Sopron, 1924. 22. (<http://mek.oszk.hu/01800/01850/01850.pdf> – letöltés: 2012. március 10.); *Dávid*

II. Ulászló király kísérlete Lánzsér kiváltására. Trenka György és Weispriachné harca

Az 1500-as évek elején a Weispriach család *de facto* csak zálogbirtokokkal rendelkezett Magyarországon. Még azok az uradalmak, amelyekre királyi adománylevelük volt – Fraknó és Kabold – sem váltak a sajátjukká, mert azok az 1491. évi pozsonyi béke értelmében Habsburg-zálogbirtoknak számítottak, bár Kaboldot az alzálog intézményén keresztül ők birtokolták.³⁰

A zálogolás a birtokszerzés egyszerűbb formája volt, egyben az egyetlen mód arra, hogy a nemesek szert tegyenek a szabad királyi városok jövedelmeire. A Weispriachok számára sem jelentett újdonságot ez az intézmény, hiszen az örökös tartományok területén is többször kötöttek zálogszerződéseket. Azonban az ilyen módon megszerzett birtok nem vált tényleges, örökíthető jószággá, meghatározott körülmények között a valódi birtokosnak lehetősége volt rá, hogy visszaváltsa. Ilyen kikötéseket olvashatunk a Sopront Weispriach Zsigmondnak elzálogosító 1471. évi oklevélben is.³¹ E kétségkívül jelentős hátránya ellenére a zálogbirtok hosszú ideig is a zálogos kezén maradhatott, ha nem volt miből visszaváltani. A pénzszűkében lévő uralkodók szívesen nyúltak a zálog eszközéhez. A kiváltáshoz szükséges összeg általában jócskán meghaladta az eredeti zálogösszeget, és olyan tételeket is tartalmazott, amelyek nem függtek a birtok értékétől, például egyéb adósságokat, a birtok területén végzett építkezések kiadásait, illetve a birtokra már a zálogba adás után felírt további összegeket, vagyis tetemes mennyiségű továbbgörgetett adósságot. Ha pedig a kiváltás már olyan sokba került volna, hogy az udvar nem látott rá esélyt, gyakran vált a zálogba adott jószágból adománybirtok.³²

A család magyarországi birtokpolitikájának veszélyei Weispriach Ulrik nem sokkal 1506. október 12. előtt bekövetkezett halála³³ után mutatkoztak meg. II. Ulászló ugyanis úgy határozott, hogy nem hagyja Lánzsért Ulrik kiskorú fiainak, Jánosnak, Györgynek és az ifjabb Ulriknak a kezén. Az uradalom kiváltására a kincstárnak nem volt pénze, ezért a király hívével, Czobor Imrével váltatta volna ki, a birtok pedig a továbbiakban Czobor kezére került volna zálog címén. Bár minden adott volt, hogy visszaszerezzék Lánzsért a Weispriachoktól, Gertrud von Hohenwart, Ulrik özvegye nem akart lemondani a birtokról. Igaz ugyan, hogy bírósági ítélet kötelezte a vár elhagyására és átadására, ám az özvegy mégis a várban maradt. A király ezért megparancsolta Trenka György soproni városkapitánynak, egyben a megye ispánjának, hogy foglalja el Lánzsért. A konfliktusnak kezdettől fogva nemzetközi színezetet adott, hogy Weispriach özvegye és gyermekei Kabold

Ferenc–Goda Károly–Thirring Gusztáv: Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 2008. 145.

30 A pozsonyi békeszerződésről és az alzálogról ld. *Bariska I.*: A Szent Koronáért i. m. (17. jz.) 34–35.

31 Házi: Sopron I/5. 303–306.

32 *Bariska I.*: A Szent Koronáért i. m. (17. jz.) 50., 77–78.

33 *Házi J.*: Határszéli i. m. (2. jz.) 55. – Deák 1503-ra tette Ulrik halálát (*Deák, E.*: Burg und Siedlung i. m. [3. jz.] 47.), de ez a 34. jz.-ben hivatkozott adatok alapján tévedés.

révén I. Miksa alattvalói is voltak, ráadásul Ulrik jelentős pozíciókat töltött be Habsburg-szolgálatban.³⁴ Ulászló és Trenka ezért még a fegyveres konfliktus kezdete előtt értesítették szándékukról Miksát, nehogy akciójukat a császár személye és országa elleni támadásnak vegye. Miksa nem tartotta célravezetőnek az erőszakot, inkább amellet érvelt, hogy osztrák–magyar vegyes bizottságnak kellene foglalkozni az ügyel. Egy efféle bizottság felállítását már régóta tervezgette a két fél, hogy megoldódjanak a határvidék konfliktusai.³⁵

Trenka komolyan vette a király parancsát, és megkezdte a Weispriachné elleni támadásokat.³⁶ A soproni városvezetés viszont nem támogatta az ügy erőszakos megoldását, mivel a várost délről és nyugatról Weispriach-birtokok vették körül, a soproniak pedig félték az özvegy bosszújától. Korábban is volt már rá példa, hogy Weispriach Zsigmond soproni jobbagyokat fogott el, amikor az akkori városkapitány, Grafeneck Ulrik részéről kár érte,³⁷ és Weispriachné is írt nekik, valamint követeket is küldött, hogy a kapitány tettei megsértik a békét, őt pedig arra kényszerítik, hogy védekezzen. Azt is közölte a soproniakkal, hogy az ő szemében felelősséget kell viselniük kapitányuk döntéseieért, s emiatt esetleg kár érheti őket. A város el akarta kerülni a háborút, mert a polgároknak több veszítenivalójuk volt, mint a kapitánynak. Félelmüket fokozta, hogy Trenka rossz hírű cseh zsoldosokat fogadott fel, a város tiltakozására pedig azt felelte, hogy mindezt Ulászló parancsára teszi. Ezért a királyi tanácshoz fordultak, hogy az uralkodó vonja vissza a kapitánynak adott utasítását. Ulászlótól azonban nem jött válasz, úgy tűnik, egyáltalán nem gondolt rá, hogy pusztán a soproniak aggodalmaskodása miatt lemondjon Lánzsérről. 1511. december 1-jén írott levelükben a városi tanács tagjai ezért már csak arra kérték az uralkodót, hogy mentesítse őket a harci cselekményekben való részvétel kötelezettsége alól.³⁸ December 24-én³⁹ ugyan kedvező választ kaptak, ám időközben komoly összetűzésbe keveredtek kapitányukkal. A város jó hírét, illetve a polgárok vagyonát már korábban is úgy igyekeztek megvédeni, hogy nem engedték be a zsoldosokat a városba, egyik portyája után azonban magától Trenkától is megtagadták a belépést. Később ugyan bebocsátották a városba, de kapitányi illetményét már nem voltak hajlandók kifizetni, amiért Trenka panaszt tett a királynál. Ulászló január 3-i, ingerült hangú levelében adott parancsot a járandóság kifizetésére, és megtiltotta Trenka újbóli kizárását. A város által korábban kialkudott engedményen viszont nem változtatott: megtiltotta Trenkának, hogy Sopront

34 Ausztria főtüzérmestere volt (1497), ld. *Regesta Imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I. 1493–1519. I–IV.* Bearb. J. F. Böhmer et al. Böhlau, Köln, 1990–2004. 8002. sz. – 1499-ben emellé kapta a tartományi kapitányi tisztséget is (uo. 13 594. sz.), amelyet talán haláláig viselt, de 1504 májusában még biztosan: ÖStA HHStA SbgE AUR 1494–1504. (http://lehre.hki.uni-koeln.de/monasterium/pics/AT-OeStA-HHStA/AUR-Salzburg-Erzstift/HHStA_Salzburg_1494-1504_00_00-26.jpg)

35 Házi J.: Határszéli i. m. (2. jz.) 51., 54–56.

36 Deák szerint a konfliktus 1508-ban már elkezdődött (*Deák, E.: Burg und Siedlung i. m.* [3. jz.] 48.).

37 Házi: Sopron I/5. 6–7.

38 Házi: Sopron I/6. 265–267.

39 Uo. 267–268.

a Lánzsér elleni harcban való részvételre kényszerítse.⁴⁰ A soproniak közölték a hírt Weispriachnéval is, aki január 26-i válaszában azt felelte nekik, hogy az el-lene hozott bírói ítéletet nem tartja törvényesnek, mert gyermekei kiskorúak, és így törvényesen nem is lett volna lehetőség ítéletet hozni ellenük. Addig, amíg II. Ulászló meg nem semmisíti az ítéletet, arra kényszerül, hogy megvédje a várat. A soproniak szempontjából fontos kérdésre, vagyis hogy kell-e tartaniuk fegyveres visszavágástól, gondosan megválogatott szép szavakat használva adott – a lényeg-et illetően kitérő – választ.⁴¹

1512 májusának végén már hírek szólnak az özvegy parancsára elrabolt javak-ról és emberekről. A soproniak panaszukkal az alsó-ausztriai kormánytanácshoz fordultak, mivel a zálogbirtokok esetében ők voltak az illetékesek. A tanács paran-csot adott az elvett javak visszaadására, de ennek végrehajtását már nem állt mód-jában szavatolni, bár azon volt, hogy lehetőleg békés megoldás szülessen.⁴² Termé-szetesen Weispriachné sem rejtette véka alá saját sérelmeit, hiszen őt is megrabolta Trenka, ezért azt követelte a kormánytanácstól, hogy kérjen számára kártérítést, és nyújtson védelmet. A tanács Sopronnak írt levelében emellett azt követelte, hogy ne érjen fegyveres támadás császári területeket. Miksa ugyanis, tévesen, Lánzsért is zálogbirtokai közé sorolta.⁴³ A városvezetés ismét II. Ulászlóhoz fordult, hogy valamiképp ellensúlyozza Weispriachné befolyását Miksára és a kormánytanácsra. A magyar király tehát kapcsolatba lépett velük, hangsúlyozva Sopron semleges-ségét.⁴⁴ A közbenjárás eredményeképp júniusban Gertrúd asszony parancsot ka-pott az alsó-ausztriai kormánytanácstól támadásai beszüntetésére. Ez az özvegyet a legkevésbé sem zavarta, sőt a kormánytanácsnak adott válaszában kifejtette, hogy nem köteles nekik engedelmeskedni, mert Lánzsér, ahonnan a védekezést irányítja, magyar területen fekszik. Más lenne azonban a helyzet, ha ugyanezt a zálogbirtokokról, vagyis Kaboldról vagy *Stucklpergr*ről tenné. Ez a kifogás azon-ban könnyen visszautethetett volna az özvegyre, hiszen ellenfelei így már jogosan várhatták el Miksától, hogy vonuljon vissza, mert magyar belügyről van szó, de szerencséjére a császár továbbra is kitartott mellette.⁴⁵ Ulászló viszont kihasználta, hogy a császár elvesztette egyik legfőbb érvét a beavatkozás mellett, így július 7-én parancsot adott a vár ostromára, valamint a részleges hadfelkelésre. A sereg vezetését azonban nem az egyszer már kudarcot valló Trenka kapta meg, hanem Szentgyörgyi Péter országbíró. A király visszavonta a Sopronnak adott semleges-séget, így a városnak is ki kellett volna állítania egy megfelelő számú csapatot.⁴⁶ Mivel aratási idő volt, sem az urak, sem a megyék nem siettek el a hadba vonu-lást. Az országbíró emellett jó kapcsolatot tartott fenn a császárral és a Weispriach

40 Uo. 268–269.; *Házi J.*: Határszéli i. m. (2. jz.) 57.

41 *Házi*: Sopron I/6. 270–271.

42 Uo. 272.; *Házi J.*: Határszéli i. m. (2. jz.) 57.

43 *Házi*: Sopron I/6. 273–274.; *Házi J.*: Határszéli i. m. (2. jz.) 56.

44 *Házi*: Sopron I/6. 274–275.

45 Uo. 275–276.; *Házi J.*: Határszéli i. m. (2. jz.) 57.

46 *Házi*: Sopron I/6. 276–277.; *Házi J.*: Határszéli i. m. (2. jz.) 57.

családdal is,⁴⁷ ezért nem sürgette az ostromot, sőt fegyverszüneti tárgyalásokba kezdett. Ulászlónak is be kellett látnia, hogy egyelőre értelmetlen a támadás, így augusztus 17-én visszavonta a Sopronnak szóló mozgósítási parancsot.⁴⁸ A hadiállapot ettől függetlenül továbbra is fennállt, ez derül ki Weispriachnének a soproni tanácsához írt újabb leveléből.⁴⁹

A király csak ideiglenesen volt hajlandó meghátrálni. 1512. szeptember 21-i levelében újra arról ír Sopronnak, hogy Szentgyörgyi vezetésével megyei és nemesi hadak fognak felvonulni Lánzsér ellen, egyben ők fognak gondoskodni Trenka csapataival együtt a város védelméről is.⁵⁰ Az országbíró el is indult Köpcsényből.⁵¹ Még ugyanezen a napon a király azt is megparancsolta Sopronnak, hogy állítsák ki csapataikat Szentgyörgyi részére. Ebből az újabb levélből is kiderül, hogy a hadjárat nem csupán a bírói ítélet minden áron való végrehajtása miatt indult, hanem a Weispriachné támadásai által megrendült közbiztonság helyreállítására is.⁵² Október 6-án újabb királyi parancs érkezett, amely erősítések érkezéséről tájékoztatta Sopront, egyben szigorúan felszólította a várost, hogy állítsa ki végre csapatait.⁵³

Az özvegy tőle telhetően igyekezett felkészülni: a vár védelmét kiváló katonájára, Janewitz Hermannra bízta. Ennek ellenére a források arról számolnak be, hogy ostrom helyett a felek inkább egymás földjeit és falvait pusztították. Miksa császár ismét beavatkozott Weispriachné oldalán: Ulászlóhoz küldte követként Johannes Cuspinianust, az özvegyhez pedig Albert von Wolfsteint, előbbihez azért, hogy fegyverszünetet javasoljon, utóbbihoz pedig azért, hogy ezt elfogadja. Azt is javasolta Gertrud von Hohenwartnak, hogy adja át Lánzsért neki, akkor a magyar király majd felhagy követeléseiével. Az özvegy szorult helyzetben volt, mert egyre kevesebb pénz állt a rendelkezésére a zsoldosainak fizetésére és élelmezésére, ráadásul egyikük, Kanndorffer Pantaleon kapcsolatba lépett az ostromlókcal, és fegyverszüneti tárgyalásokba kezdett. Az asszony ugyanakkor nem volt meggyőződve arról, hogy Miksa a család kezében hagyná Lánzsért: attól tartott, hogy a konfliktus elsimítása érdekében át fogja adni a magyaroknak, akkor pedig Kabold sem lesz többé biztonságban tőlük. Emiatt olyan feltételt szabott, amely már számos uralkodót elriasztott attól, hogy átvegyen egy várat: azt tudniillik, hogy Miksa váltsa ki Lánzsért a zálogból. Sőt ne csak Lánzsért, hanem egyúttal Kabol-

47 1492-ben *relator*ként működött közre annak a parancslevélnek a kiadásában, amely lehetővé tette Weispriach Andrásnak, Ulrik testvérének, hogy visszaszerezhesse Sopron külvárosában fekvő majorságát (Házi: Sopron I/6. 104–105.).

48 *Házi J.*: Határszéli i. m. (2. jz.) 57–58.; Házi: Sopron I/6. 279–280.

49 Uo. 280–281.

50 Uo. 281.

51 *Házi J.*: Határszéli i. m. (2. jz.) 58.

52 Sopron vármegye története. Oklevéltár. I–II. Szerk. Nagy Imre. Litfass Ny., Sopron, 1889–1891. II. 613–614. (378. sz.).

53 Házi: Sopron I/6. 282–283.

dot és a szlavóniai Kosztel várát is, különben nem hajlandó megválni Lánzsértől. Weispriachné elképzése bevált, mindhárom vár a kezén maradhatott.⁵⁴

Ebben az időben támadták meg az oszmánok Magyarország boszniai határvidékét. Mivel a korabeli magyar hadszervezetet igen lassan lehetett mozgósítani, Ulászló kénytelen volt felhasználni az országbíró ekkor már fegyverben lévő csapatait is a déli határ védelmére. Ezért október 30-án felhatalmazta Szentgyörgyit, hogy kössön fegyverszünetet, majd induljon a déli vidékekre, s november 8-án ugyanezt parancsolta Sopronnak is.⁵⁵ A hadiszerecsse ugyanis az oszmánoknak kedvezett, akik még november 1. előtt elfoglalták a szreberniki bánságot.⁵⁶

A Weispriachné és Szentgyörgyi által megkötött fegyverszünet határideje 1513. február 2-án járt le.⁵⁷ Sopronban addig is felmérték a károkat, és elkezdődtek a munkák az elpusztított javak helyreállítása érdekében. Ebben II. Ulászló is segített, mert – bár Szrebernik visszafoglalására kért tőlük 1000 forint gyorssegélyt⁵⁸ – 1512. december 12-én a soproni polgárokat négy évre felmentette a rendkívüli adók és a kamara haszna fizetése alól.⁵⁹ Emellett a kölcsönös pusztításoknak leginkább kitett soproni jobbágyfalvak lakosságát tíz évig teljes adómentességben részesítette.⁶⁰ Ezeket az intézkedéseket végül nem a leírtaknak megfelelően hajtották végre, mert Ulászló nem tudta sokáig nélkülözni a város pénzét: 1514-ben, a Dózsa-féle parasztháború miatt parancsot adott 1000 forint azonnali kifizetésére.⁶¹ Tette ezt annak ellenére, hogy még nem járt le a négy év, és erre utalás is történt az oklevélben. Sopron még 1515-re sem tudta kiheverni veszteségeit; ezt jól mutatja, hogy a király, személyes soproni látogatása alkalmával, újabb engedményeket tett a károk mielőbbi helyreállítása érdekében.⁶² Ez év tavaszán a város vezetése részletes beszámolót küldött Budára az egyrészt Weispriachné, másrészt Kanizsai János által okozott károkról. A lánzséri „útonállók és lázadók” számlájára írták például a következőket: egy soproni halkereskedő kifosztása a Bécsújhely felé vezető úton, egy soproni polgár és két jobbágy elfogása Kópházán, Ágfalva megtámadása és elpusztítása 1512. június 15-én, a falu felprédálásakor elfogott 15 jobbágy több mint 15 hétig tartó fogsága, illetve ugyanakkor 253 forintnyi kárt okoztak az állatállományban, 130 forintnyi egyéb kár mellett. Egy másik jelentés arról számol be, hogy ekkor 200 háziállatot hajtottak Lánzsérre, de nem érték be ennyivel, s már augusztus 6-án újra Ágfalvát fosztogatták, 14 jobbágyot fogtak

54 *Házi J.*: Határszéli i. m. (2. jz.) 58–59. – A zsoldosok fizetésére nem egyszer kénytelenek voltak hamis pénzt használni, erről számol be *Deák, E.*: Burg und Siedlung i. m. (3. jz.) 49. Weispriachné, ellenfeléhez hasonlóan, sok cseh származású embert fogadott fel (uo. 49.).

55 *Házi J.*: Határszéli i. m. (2. jz.) 59.; *Házi*: Sopron I/6. 284–285.

56 MNL–OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény 268 266.

57 *Házi*: Sopron I/6. 285–286.

58 Uo. 286–287.

59 Uo. 289–290.

60 Uo. 290.

61 Uo. 304–305.

62 Uo. 323–325.

el, akiket 20 hétig tartottak fogságban. A városfalakon kívül sor került egy malom felgyújtására, Ágfalván kívül pedig augusztus 6-án Harka, augusztus 23-án Bánfalva, majd Kópháza esett áldozatul gyújtogatásnak, Meggyest pedig felprédálták. Szeptember 8-án ismét felgyújtották Bánfalvát. A városi tanács arról számolt be, hogy védelmi célokból zsoldosokat kellett felfogadniuk.⁶³

A fegyverszünet ideje alatt folytak a további tárgyalások, nemcsak a harcok kiújulását elkerülendő, hanem azért is, hogy Weispriachné és Trenka konfliktusa kerüljön bírósági fórum elé.⁶⁴ Február 1-jén az özvegy kissé cinikus hangvétellű levelet küldött a soproni tanácsnak, amelyben ismételten sajnálatát fejezte ki a Trenka miatt nekik okozott károkért, valamint arra biztatta őket, hogy városkapitányuktól kérjenek kártérítést, ne pedig tőle.⁶⁵ A maga módján Sopron meg is fogadta a tanácsot, mert Ulászlónak júliusban és augusztusban is foglalkoznia kellett azzal, hogy nem fizették ki Trenka illetményét.⁶⁶ Közben folyt a pereskedés, amelyre a király akaratából Sopron is elküldte követeit.⁶⁷

A harcok második szakasza

A helyzet 1516-ban fordult ismét súlyosabbra. Ezúttal egy jóval hosszabb ideig tartó válság sújtotta a várost és környékét. Az első jelek az időközben vöröskői kapitánnyá is kinevezett Trenka György Vöröskőről küldött üzenetei voltak, amelyekben egy bizonyos Waltinger nevű ember ügyében adott tanácsokat a soproni tanácsnak. Október 5-én azt javasolta, hogy engedjék el a fogságból,⁶⁸ s mivel ez nem történt meg, 15-én újra írt. E levelében azt kérte a várostól, hogy ne engedjék Weispriachné szolgáját, egy bizonyos Schmidet császári területre, annak vallomását pedig október 20-ig kaphassa meg, mert akkor ítélik a király az özvegygel folytatott perében, s Weispriachné is Budán lesz. Trenka egyben szavatolta a város védelmét.⁶⁹ Az ügyben II. Lajos is tisztábban szeretett volna látni, ezért október 24-én ő is megparancsolta Sopronnak, hogy továbbra is tartsák fogva az özvegy emberét.⁷⁰

A viszály második szakaszának új főszereplője egy bizonyos Magas Ferenc volt. Ő Magas Imrének, egy soproni tanácsosnak a fia volt, aki nevelőapja, Kronperger Ákos halála után nem jutott hozzá a tőle származó örökségéhez, ezért pert indított az özvegy, Orsolya ellen. Ezt a pert azonban elvesztette, ezért bosszúból

63 Házi: Sopron II/6. 297–303., 346–354.

64 *Házi J.*: Határszéli i. m. (2. jz.) 59.

65 Házi: Sopron I/6. 291–292.

66 Uo. 295–297.

67 Uo. 312. – Az oklevél szerint 1515. február 21-én kellett a követeknek megjelenniük a bíróságon.

68 Uo. 338–339.

69 Uo. 339–341.

70 Uo. 341.

csatlakozott Weispriachnéhoz.⁷¹ Igényei fenntartása jeléül továbbra is használta gyámapja vezetéknévét.⁷²

1523-ban tett vallomása szerint a lánzséri várkapitány, Ruprecht Reiter parancsait kellett végrehajtania. Első alkalommal Harka környékén fosztogatott társaival. Tuchler Lénárdtól és útítársaitól elvettek négy lovat és egy kocsit, amelyen 700 forint értékű posztót szállítottak, de tevékenységük hamarosan kiterjedt az egész környékre, rablásokról értesülünk például Zemenyén (Zemendorf), Meggyesen, Bánfalván és Ágfalván. A zsákmányolt áruk és jószágok sorsa különbözőképpen alakult, egy részüket eladták, így Paul Kramer soproni szolgájának lovát, illetve a kirchschlagi plébánosnak is eladtak két ökröt, más részük Lánzséron maradt. Az elvett javak szállításában Weispriach János, az özvegy egyik fia is közreműködött.⁷³ 1516-ban újra felprédálták Harkát és Ágfalvát, az előbbi faluból minden lábasjószágot elhajtottak, 1517. január 6-án pedig Kelénpatakot is megtámadták, ahol még a templomot sem tartották tiszteletben. A támadások során fogságba vett kelénpataki és ágfalvi lakosokat csak váltságdíjért voltak hajlandók szabadon engedni. Ekkortájt Kópházát is lerohanták, továbbá kirabolták Konrád halászt, a város egyik polgárát, akit szolgálival, lovaival és halakkal megrakott szekérével vittek a lánzséri fogságba. Wilfing polgárt nyíllal súlyosan meg is sebesítették Kelénpatakon, amikor elvették két lovát. Straloner polgár több mint húsz hétig volt a foglyuk, illetve elvették lovaikat és áruval teli szekéréket. Még a királyi *dicatort*, illetve kalauzát is megölték.⁷⁴ A helyzet 1517 őszére olyan súlyossá vált, hogy Sopron az alsó-ausztriai kormánytanácshoz fordult, de ők nem voltak hajlandók magyar területre küldeni a császári csapatokat, ezért a város csak II. Lajosra számíthatott.⁷⁵ I. Miksa tárgyalással elérte, hogy október 27-én háromhetes fegyverszünet lépjen életbe.⁷⁶ A császár továbbra sem szándékozott fellépni az özvegy ellen, de kilátásba helyezte a jelentéktlenebb ellenfelekkel, Magassal és Schmid Miklóssal való leszámolást.⁷⁷ A várostól pedig követeket kért, akik tárgyalhatnak Gertrúddal.⁷⁸ Az első, bécsi megbeszélés során a felek megállapodtak abban, hogy december 23-án, Kismartonban folytatódna a tárgyalások.⁷⁹ Sopronban azonban nem bíztak a sikerben, s már december közepén a győri püspökhöz fordultak, hogy engedélyezze a papok hozzájárulását a védelmi kiadásokhoz.⁸⁰ Nem ok nélkül voltak borúlátóak a soproniak, a tárgyalások sikertelenül végződtek, Weispriachné pedig csapatokat küldött a Sopronhoz tartozó Kelénpatak feldúlására és kirablására, ezért II. Lajos

71 Házi J.: Határszéli i. m. (2. jz.) 61.

72 Házi: Sopron I/6. 355–356. – Tulajdonképp nem annyira volt idegen ez a név számára, hiszen édesanyja is Kronperger lány volt (uo. 343.), így kerülhetett Ákoshoz gyámságba.

73 Házi: Sopron I/7. 53–61., 346–354.

74 Házi: Sopron II/6. 346–354.

75 Házi: Sopron I/6. 349–351.

76 Uo. 354–355.

77 Uo. 355–356. – Magast 1522-ben osztrák területen el is fogták (*Deák, E.*: Burg und Siedlung i. m. [3. jz.] 50.).

78 Házi: Sopron I/6. 356–357.

79 Uo. 357–358.

80 Uo. 358–360.

segítségét kérték.⁸¹ Ennek ellenére február 4-én az özvegy meghosszabbította a fegyverszünetet a soproni követ hazaérkezéséig.⁸²

Az ellenségeskedések a viszály e szakaszában is mindkét felet jellemezték, sem Trenka, sem az özvegy nem tekinthető kizárólag áldozatnak vagy bűnösnek. Ezt mutatja az a levél, amelyben a Magas által elrabolt Haberl Benedek saját szabadságáért cserébe a városkapitány által fogságban tartott két jobbágy szabadon engedéséért könyörgött.⁸³ 1522-ben pedig egy bizonyos Wolfgang Ravensburger vallomásából az derült ki, hogy ellenséges viszonyban állt az özvegygel, rabolt és gyilkolt annak birtokain, továbbá Weispriachné jobbágyfalvát, Sopronkertest kétszer felégette.⁸⁴

A fegyverszüneti tárgyalások tovább folytak 1518 márciusában is. A császár ezúttal Mrakse Jánost bízta meg azzal, hogy közvetítsen az özvegy és a városkapitány között.⁸⁵ Az újabb fegyverszünet május 20-án már biztosan érvényben volt,⁸⁶ június 23-án pedig II. Lajos is a harcok beszüntetésére utasította nyughatatlan városkapitányát.⁸⁷ Valószínűleg a soproni városvezetésben ismét felerősödtek a kritikus hangok, mert újra arról értesülünk, hogy késve fizették ki Trenka járandóságát.⁸⁸ A király végül úgy döntött, hogy elmozdítja Trenkát, még azon az áron is, hogy elmaradt fizetésének rendezését átvállalja a várostól.⁸⁹ A felmentés okaként az oklevelekben hivatkoztak a bácsi országgyűlés döntésére. Itt minden bizonnyal arról a 14. törvénycikkről van szó, amely előírta, hogy a szabad királyi városokat a kincstár kezelésébe kell venni.⁹⁰

Időközben közvetlen tárgyalások indultak meg Magassal is, az alsó-ausztriai kormánytanács pedig felszólította Sopront, hogy küldje el követeit Bécsbe az 1519. november 16-ára kitűzött tárgyalási napra.⁹¹ A város ki is jelölte küldötteit, három tanácstagot (Peter Fischer, Ott Melber, Michael Pullendorfer), illetve négy főt a külvárosi polgárok (*Gemeinde*) közül (Hannsen Mayr, Lang Gergely, Paul Kramer és Christoph Schwarzentaler), igaz, csak november 20-án.⁹² Megbízatásuk mellé egy levelet is adtak nekik, amelyben a tanács a tanácsi jegyzőkönyv alapján kijelentette, hogy Kronperger Ákos rendben elszámolt a Magas gyerekekkel utóbbiak örökségéről.⁹³

81 Házi: Sopron II/6. 303–305.

82 Házi: Sopron I/6. 365–366.

83 Uo. 362.

84 Házi: Sopron I/7. 37–38.

85 Házi: Sopron I/6. 366.

86 Uo. 367.

87 Uo. 370–371.

88 Uo. 371–372.

89 Uo. 377., 378–380.

90 Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar. 1000–1526. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Franklin, Bp., 1899. 761.

91 Házi: Sopron I/6. 388.

92 Uo. 388–389.

93 Uo. 389–390.

Az események 1519-ben, I. Miksa császár halála (január 12.) után vettek új fordulatot. Trenka az ausztriai Traiskirchennél elfogta a Bécsújhelyről Bécs felé tartó Weispriach özvegyet Ulrik nevű fiával és két leányával együtt, és Vöröskőre hurcolta őket. A foglyok minden kapcsolati tőkájüket igyekeztek megmozgatni: írtak az új császárnak, V. Károlynak és öccsének, Ferdinánd főhercegnek is, valamint fontos pozíciót betöltő barátaiknak.⁹⁴ 1520-ban Mrakse János és Sigmund von Herberstein tanácsosok ismét a császárhoz fordultak közbenjárásért és iránymutatásért Trenkával szemben, ezért V. Károly szeptember 20-án elküldte Herbersteint, Johannsen Geyman nagymester és Georg von Puchheim társaságában, hogy megtudakolják Gertrudék álláspontját, és aszerint képviselhesék az ügyet Budán.⁹⁵ A tárgyalások végül csak Trenka halála után jártak eredménnyel. 1522-ben érték el Trenka özvegyénél és annak új férjénél, Hansen Hausernél, hogy szabadon bocsássák a Weispriachokat, akik kiszabadulásuk után Pozsonyba mentek. Ott Weispriachné megbetegedett, egy bizonyos Bernát pap pedig csalárd módon rávette az ifjabb Ulrikot egy előnytelen kötelezvény aláírására.⁹⁶ A hároméves fogság alatt a birtokok nem veszték el, mert Gertrúd másik két fia továbbra is szilárdan kezében tartotta azokat.

1523 tavaszán a soproni városvezetés el akarta érni a királynál, hogy a Sopron addig ért, immár 12 ezer forintra rúgó kár fejében ítélje nekik Gertrúd két jobbágyfalvát, Sopronkertest és Cinfalvát.⁹⁷ Az özvegy elleni perükben az ügyvédi teendőkkal június 9-én Nádasdi Sárközi Albert királyi jogügyigazgatót bízták meg, helyettesének pedig Hencelfi István szlavóniai ítélmestert kérték fel.⁹⁸ 1523 augusztusában és szeptemberében is elküldte Sopron városa a követeit a királyi udvarba, akik többek között Weispriachné ügyében is eljárak ott.⁹⁹

Sok halogatás után 1524. február 28-ára tűzte ki II. Lajos és Ferdinánd főherceg az osztrák–magyar vegyes bizottság ülését Sopronba. A bizottság előtt tárgyalni kívánt panaszok között szerepelt az osztrák fél részéről Trenka György ügye is, aki jogtalanul vetette fogságba Gertrúdot és gyermekeit. Sopron is elkészítette beadványát, amelyben az addigiaknál jóval részletesebben összefoglalták a Weispriachné és Magas Ferenc által véghezvitt cselekményeket. A város 15 ezer forintot követelt a Weispriachoktól, míg az özvegy a fogság miatt 20 ezret akart behajtani Trenka örökösein, illetve Bernát papon, emellett pedig érvényteleníttetni akarták a Bernátnak adott kötelezvényt. Ismételten felrötták halott ellenfelüknek, hogy igazságtalan háborút vívott ellenük, jogtalanul vette ostrom alá az osztrák területen fekvő *Stucklperget* és a zálogterülethez tartozó *Kaboldot*, arról nem is

94 Házi: Sopron II/6. 354–359.; *Deák, E.*: Burg und Siedlung i. m. (3. jz.) 51.

95 Johannes Tichtel's Tagebuch, Sigmunds von Herberstein Selbstbibliographie, Johannes Cuspian's Tagebuch und Georg Kirchmair's Denkwürdigkeiten. Hrsg. Theodor Georg von Karajan. Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1855. (Fontes Rerum Austriacarum I.: Scriptorum 1.) 245–246.

96 Házi: Sopron II/6. 354–359.

97 Uo. 323–327.

98 Házi: Sopron I/7. 68–69.

99 Házi: Sopron II/5. 344–345.

beszélve, hogy ártatlan kaboldiakat gyilkolt, férfiak, nők és gyermekek megfojtása szárad a lelkén, szegény embereket fosztott ki, valamint meggyalázta a falu templomát.¹⁰⁰ A bizottság, bár összeült, érdemi munkát nem tudott végezni, mert a határ két oldaláról érkezett bizottsági tagok eltérő jogkört kaptak uralkodóiktól, ezért még az ügymenetben sem tudtak megegyezni. Az osztrák tagok jogkörbővítést kérelmeztek az alsó-ausztriai kormánytanácstól, miután azonban azt március 5-én elutasították, a bizottság feloszlott.¹⁰¹

Magas Ferenc végül kiszabadult a fogságból, és Weispriach János pártfogása alatt ott folytatta a rablásokat, ahol előtte abbahagyta. A soproni tanács még 1527-ben is ártalmatlanná tételét kérte Ferdinánd tanácsosaitól.¹⁰² Magas makacsul folytatta küzdelmét, még 1528. március 22-én is I. Ferdinánd közbenjárását kérte, hogy a vegyes bizottság foglalkozzék a város elleni keresetével, amelyet az a feljegyzések alapján meg is tett.¹⁰³

A Lánzsérből kiinduló rablótámadások az 1520-as évek második felében lassacskán megszűntek, bár még 1529-ben is indultak fosztogató csoportok a kaboldi uradalomhoz tartozó Kalchgrubenből.¹⁰⁴ A viszálykodás elülte időben egybeesik a határ menti sérelmeket tárgyaló vegyes bizottság sikeres, 1528. és 1529. évi ülésével.¹⁰⁵ Itt foglalkoztak a Weispriach-üggyel is, amely ekkor már kibővült a soproni zsidók kérdésével.¹⁰⁶

Fehde vagy lázadás?

A viszály eseménytörténetének ismertetése után szükséges annak jogi szempontú értékelésével is foglalkozni. A régebbi szakirodalom, elsősorban a panaszos soproni forrásokból kiindulva, lázadásnak tekintette Gertrúd tevékenységét, mert a városra is kiterjesztette a Trenkával folytatott harcát. Azt, hogy törekvéseit siker koronázta, és a városnak alkudoznia kellett vele, csak Miksa császár közbenjárásának és a Jagellók alatti gyenge központi hatalomnak köszönhetette – írta Sopron város történetírója.¹⁰⁷

A szakirodalomnak lényegében igaza van. A bírói ítélet semmibe vétele, Sopron jobbágyfálvainak pusztítása, az ottani jószágok elhajtása, a jobbágyok foglyul ejtése bőségesen kimerítették a felségsértés és a hatalmaskodás cselekményét, ezeket pedig a törvény halállal büntette. Az események megítélésekor néhány sajátos körülményt is figyelembe kell vennünk. Először is, Weispriachné folyamatosan arra hivatkozott, hogy a bírói ítélet érvénytelen, mert egy özvegyet és kiskorú gyermekeit nem lehet megfosztani birtokaiktól, tehát Trenka eljárása jogtalan. Másodsor, a bírói ítélet

100 Házi: Sopron II/6. 346–359.

101 *Házi J.*: Határszéli i. m. (2. jz.) 64–69.

102 Házi: Sopron I/7. 255.

103 Uo. 280–281., 299–300.

104 Uo. 428–432.

105 *Házi J.*: Határszéli i. m. (2. jz.) 71.

106 Házi: Sopron I/7. 299–300., 350–351.

107 Házi: Sopron I/6. vii–viii.

végrehajtásának módjával sem Sopron városa, sem I. Miksa nem értett egyet, előbbiről pedig nem lehet azt mondani, hogy az özvegygel szimpatizált. Harmadszor, Trenka feladata csupán Lánzsér visszafoglalása volt, kaboldi „garázdálkodásával” látszólag túllépte hatáskörét. Negyedszer, Gertrúdra a királyi udvarban tárgyalópartnerként tekintettek, még Budán is megfordult a királyi bíróság előtt, s tettei ellenére nem kezelték lázadóként. Végül pedig látni kell a harcok viszonylagos szervezettségét, hiszen fegyverszünetekkel igyekeztek kordában tartani az indulatokat.

A királyi parancsot követve Trenka nyúlt először fegyverhez, 1512 közepéig az özvegy inkább csak védekezett. A kölcsönös pusztítások csak azt követően kezdődtek el, hogy az országbíró seregének visszarendelése után az erőviszonyok kiegyenlítődtek. Weispriachné a Német-római Birodalomból származott, ott pedig létezett egy jogintézmény arra az esetre, ha valaki fegyveresen kívánna elégtételt venni az őt ért sérelemért: a *Fehde*. Ezt a jogot a birodalomban megfelelő indoklás mellett még fejedelmek ellen is alkalmazhatták. A kései középkorban már szigorú szabályokkal korlátozták a *Fehde* alkalmazását. A harci cselekmények megkezdése előtt legalább három nappal magánhadüzenetet (*Absage*) kellett küldeni, befejezésekor pedig esküt kellett tenni (*Urfehde*), amelyben a megtámadott kijelenti, hogy nem áll bosszút, illetve engesztelő szerződést kötöttek (*Sühnevertrag*). A magánhadüzenet megtörténhetett szóban, követ által, de gyakoribb volt az írásos forma (*Fehdebrief*). Rengeteg ilyen levél maradt fenn a birodalom családi és városi levéltáraiban. E levelek rövidek, és nem fejtik ki részletesen a megtámadott által elkövetett jogtalanságot, viszont írásos bizonyítékaul szolgáltak az ezután megkezdődő ellenségeskedés jogszerűségének. Súlyos vétkeknek számított a hadüzenet nélküli támadás, de elítélték azt is, ha valaki úgy küldte el azt, hogy ne érje el idejében a címzettet. Az *Absage* elküldése után a szemben álló felek összegyűjtötték rokonságukat és a nekik lekötelezetteket, valamint zsoldosokat fogadtak fel, nem ritkán eléggé kétes elemeket. A hadüzenet elküldése által hadiállapot állt be a felek között, de nem feltétlenül fogtak azonnal fegyvert. Sokszor hetek, hónapok is elteltek, míg ténylegesen kezdetüket vették a harcok. Nem volt kötelező közvetlenül az ellenfélre támadni, alattvalóit is lehetett pusztítani, akikre éppúgy kiterjedt a hadiállapot, mint urukra. Az ellenfél megölését igyekeztek elkerülni, a legfontosabb cél ugyanis az volt, hogy rábírájék a támadó fél jogigényének elismerésére, azután pedig már bíróság előtt is folytathatták az egyezkedést. Ezt elsősorban kétféle módon lehetett elérni: az ellenfél vagy alattvalói fogságba vetésével, illetve a földek, falvak szisztematikus pusztításával, kirablásával, felégetésével. Számos forrás számol be az ellenfél parasztjainak hódoltatásáról is. A falvak váltáságdíj fejében elkerülhették a kifosztást, persze ez nem jelentett mindig garanciát: előfordult, hogy beszédtek a váltáságdíjat, és azután gyűjtötták fel a házakat. Az ellenségeskedéseket időnként fegyverszünetek szakították félbe. A *Fehde* legfontosabb feltétele a megfelelő indoklás volt, mert nem lehetett bármilyen ürüggyel magánháborút kezdeni. Természetesen egy-egy *Fehdet* a különböző oldalon álló források máshogyan kezelték: ami az egyik oldalon jogos, sőt szükséges elégtétel volt, arra a sértett részéről okatlan pusztításként tekintettek, akkor is, ha előzetesen éppenséggel ők maguk adtak okot rá. Elsősorban a városok tekintették ezeket az

ellenségeskedéseket jogtalanak, és az elfogott támadót könnyen ki is végezték. Jogalapot jelentett például a tartozások kiegyenlítése iránti óhaj, a jogos, illetve jogtalan vámok miatti viták, ítéletek és határozatok semmibevétele, valamint a zsoldosok kilengései. Uralkodó ellen magánháborút kezdeni nagy óvatosságot igényelt, Wenzel Schärowetz von Schärowa felkelését például a megfelelő indok hiánya tette békebontássá, de Baumkircher András is életével fizetett az 1469–1471 között zajló *Baumkircherfehde* megindításáért. Az ő esetében viszont III. Frigyes rúgta fel a szabályokat a zsoldosvezér kivégzésével, ezért az esetet követően több tekintélyes nemes átállt Mátyás király oldalára. Számtalan egyéb alkalommal lehet találkozni azzal a váddal, hogy az *Absage* mögül hiányzott a megfelelő indok. Habár 1495-ben a Wormsban kihirdetett örök birodalmi békével megtiltották a *Fehde* alkalmazását, a gyakorlat azt mutatta, hogy továbbra is élt e jogintézmény, egészen a központi közigazgatás megszilárdulásáig, a 18. század közepéig, ezért már az 1535. évi *Constitutio criminalis Carolina* újra teret engedett neki.¹⁰⁸

A *Fehde*jog tartományonként eltérő volt, egyes esetekben lehetőséget biztosított a különböző tartománybeliek küzdelméhez is. Nem mindenki élhetett a *Fehde*vel, csak az uralkodók, nemesek és városok. A *Fehde*képesség ezen hiánya miatt egyes esetekben nem a sértett kapott jogot a hadüzenetre, hanem ura, a jobbágy esetében a földesúr, a polgár esetében a város, a klerikus esetében pedig világi protektora, a *Vogt*. Goethe drámájával vált halhatatlanná Götz von Berlichingen, a sváb lovag története, aki önéletírásában részletesen beszámolt azokról a *Fehde*kéről, melyeknek részese volt.¹⁰⁹ A főpapok és a városok ritkán tűntek fel a támadó fél szerepében, az egyes klerikusok amúgy sem voltak személyesen *Fehde*képesek, mivel az egyház tiltotta, hogy vért ontsanak. A parasztok, bár elvben nem nyúlhattak az önbíráskodás eme módszeréhez, a gyakorlatban számtalanszor megtették, emiatt ez széleskörűen elterjedt bűncselekménynek számított.¹¹⁰ A *Fehde*

108 *Bariska István*: III. Frigyes gyámsági kormányzása és Nyugat-Magyarország. Századok 141. (2007) 1153–1191. (különösen: 1164–1165.); *Uő*: A soproni i. m. (20. jz.) 271–272.; *Otto Brunner*: Land und Herrschaft. Rohrer, Wien–Wiesbaden, 1959. 5–45., 56–61., 74–88., 105.; *Ruszoly József*: Európa jogtörténete. Püski, Bp., 2006. 47–48., 234., 239–240., 312., 357–358. – Ruszoly József kétféle fordítását adja a *Fehde*nek, a „törvényes bosszú”-t alkalmazza akkor, amikor régi germán jogintézményről ír, a „lovagi magánharc” inkább az érett és késő középkorra, valamint a kora újkorra vonatkozatható. Erich Zöllner a Gamaret Fronauer- és a Georg von Puchheim-magánháborúkat hozza fel a jog által megengedett magánháborúk példáiként (Puchheim ráadásul a császár ellen harcolt), illetve ír a *Baumkircherfehde*ről is (*Erich Zöllner*: Ausztria története. Osiris, Bp., 1998. 116–117.). A korábbi szakirodalomban Deák Ernő kezelte a lánzséri lázadást *Fehde*ként (*Deák, E.*: Geschichte i. m. [3. jz.] 29.), bár különösebben nem tette kérdés tárgyává, hogyan került egy német jogintézmény Magyarországra, illetve nem foglalkozott az ellenérvekkel (pl. hiányzó *Fehde*brief). Ennek okát abban kereshetjük, hogy Bécsben végezve tanulmányait, Deáknak sokkal kézenfekvőbb volt a konfliktus *Fehde*ként való azonosítása, s a jogintézmény elterjedtsége miatt kevésbé számíthattak hangsúlyosnak az általunk feltett kérdések.

109 *Götz von Berlichingen*: Mein Fehd und Handlungen. Hrsg. Helgard Ulmschneider. Sigmaringen, 1981. (Forschungen aus Württembergisch-Franken 17.)

110 *Christine Reinle*: Bauernfehden. Studien zur Fehdeführung Nichtadeliger im spätmittelalterlichen römisch-deutschen Reich, besonders in den bayerischen Herzogtümern. Steiner, Wiesbaden, 2003. (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Beiheft 170.)

megkötései közé tartozott a templomok, a klerikusok, az özvegyek, árvák, szabadparasztok, vándorkereskedők, zarándokok, vándorköltők és a zsidók védelme.¹¹¹

A *Fehdét*, bár a német jog része volt, a határokon kívül is alkalmazták. Ezt tette III. Frigyes is 1443 és 1445 között, amikor soproni városkapitánya révén a *Fehdeszabályok* szerinti békeesküre kényszerítette a környék Ulászló-párti birtokosainak várnagyait, miután ők többször is sikertelenül támadtak Sopronra.¹¹² Ugyanígy járt el 1445–1447-ben, amikor az általa vezetett hadsereggel elfoglalt nyolc nyugat-magyarországi várat és erősséget. A támadás megindításához az vezethetett, hogy a földesurak felülbírálták a familiárisaik által kötött szerződéseket. Frigyes, amint véget ért a kétéves fegyverszünet, amelyet az oszmánok elleni háborúra való tekintettel kötött I. Ulászlóval, azonnal megtorolta sérelmeit. Mégsem Frigyes volt az első Habsburg, aki Magyarországon viselt magánháborút: I. Albert osztrák herceg 1289-ben hadjáratot indított az osztrák és stájer határvidékeket pusztító, továbbá az admonti apát csapatait Radkersburgnál megfutamító Kőszegi Iván és testvérei, valamint szövetségesei ellen, majd elfoglalt tőlük 36 kisebb-nagyobb Sopron és Vas megyei várat, illetve a Moson megyei Óvárt. A hadjáratot az osztrák szakirodalom a *Fehdeesemények* között tartja számon, ennek megfelelően *Güssinger Fehdének* nevezi.¹¹³

A hatalmaskodás nagyon hasonlít a *Fehdére*, eszközei között szerepel a törvénytelen kardrántás, az emberölés, a gyújtogatás, házak feldúlása, a rablás, jogosulatlan adó- és illetékszedés, az erőszakos birtokfoglalás, nemesek jogtalan letartóztatása, megverése, temetők megszenteltségellenítése, hivatalos személyek elűzése és bántalmazása, valamint jobbágyok törvénytelen hódoltatása is, bár valamivel korlátozottabb a jelentése. A hatalmaskodások túlnyomó többsége birtok- és kártérítési ügyekből keletkezett. Fontos különbség volt azonban, hogy a *Fehde*, ha szabályosan jártak el, törvényes volt, a hatalmaskodás azonban nem. Magyarországon is volt mód önvédelemből és a birtokok védelme érdekében erőszakhoz nyúlni, ezt azok, akik megtették, nem tartották hatalmaskodásnak, legfeljebb a károsultak. Bár a jogtalan erőszakért, amelyet hatalmaskodásnak neveztek, a törvény szerint főbenjáró ítélet járt, a szokásjog mégis a felek közötti megegyezésre törekedett, ezért a szigorú ítéletek az esetek nagy többségében elmaradtak. Polgárok és a jobbágyok Magyarországon is éltek az önhatalmú erőszakkal, az utóbbiak azonban csak kisebb ügyekben. Igazi „hatalmaskodó” a jog szerint itthon is csak nemes lehetett. Ez a jogintézmény abban is hasonlított a *Fehdére*, hogy bár már a 15. században kísérletet tettek a visszaszorítására, hivatalosan csak 1852-ben tűnt el, az osztrák büntető törvénykönyv bevezetésével. Fontos különbségnek számított azonban, hogy Magyarországon nem lehetett erőszakhoz nyúlni az uralkodó ellen,

111 *Brunner, O.*: i. m. (108. jz.) 51–54., 64–73., 98–99.; *Tringli István*: A hatalmaskodás és a Fehde. In: Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára. Szerk. Gecsényi Lajos–Izsák Lajos. ELTE Eötvös Kiadó–MTA Társadalomkutató Központ, Bp., 2011. 413–420. (különösen: 413.).

112 *Bariska I.*: A soproni i. m. (20. jz.) 272–273.; *Uő*: III. Frigyes i. m. (108. jz.) 1169–1171.

113 *Bariska I.*: III. Frigyes i. m. (108. jz.) 1164., 1174–1175.; *Veszprémy László*: Az Árpád- és Anjou-kor csatái, hadjáratai. Zrínyi, Bp., 2008. 152–153.

mert az illető automatikusan hűtlenné vált, illetve nem volt szükség magánhadüzenetekre és határidők betartására sem.¹¹⁴

Hová lehet ezek alapján sorolni a Sopron környéki eseményeket? A *Fehde* német jogintézmény, de ismeretese magyarországi alkalmazásai, s éppen a szóban forgó határvidékről. A harcok viszonylagos szervezettsége, a fegyverszüneti egyezmények, mint láthatjuk, a *Fehde* jellemzői voltak. Weispriachné esetében az önvédelemhez való jogot az adta, hogy egy általa törvénytelennek vélt ítélet alapján meg akarták fosztani őt és gyermekeit egyik birtokuktól. A magyar szokásjog értelmében az árvák ellen indult pereket törvényes koruk betöltéséig el kellett halasztani.¹¹⁵ Trenka Sopronból irányította a hadműveleteket, ezért logikus lépés volt az özvegy részéről, hogy a város ellen támadt. A fallal körülvett város ostromára nem gondolhatott, ezért pusztította a város falvait. Döntő bizonyíték lehetne, ha fennmaradt volna az özvegy által a városhoz írott *Fehdebrief*. Ez ugyan nem maradt ránk, az eseményekből mégis egyértelműen kiderül, hogy Weispriachné betartotta a *Fehde* jog szabályait a harci cselekmények előtt. Tudjuk, hogy többször felhívta a város figyelmét a Trenka által vezetett támadások jogtalanságára, és burkoltan meg is fenyegette őket, hogy osztoznak a felelősségben kapitányukkal.¹¹⁶ Egy későbbi oklevél pedig már hadiállapotról tudósít.¹¹⁷ A legkeményebb próbának az országbíró csapatainak érkezése számított. Miután azok elvonultak, az özvegy megpróbálta elérni a Lánzsér átadására felszólító ítélet visszavonását, amire – részben Miksa közbenjárása nyomán – alkalom is nyílt. II. Ulászló 1512 után, úgy tűnik, kihátrált Trenka mögül, aki hosszas kártérítési perbe bonyolódott Gert-rúddal. Magas Ferenc valószínűleg nem csupán a támogatásért vált Weispriachné társává, hanem azért, mert vele ellentétben a nemes özvegyasszony *Fehde* képes volt, zsoldosaival rávehette Sopront Magas hagyatéki ügyének újratárgyalására. A harcok mindkét szakaszában a *Fehde* jellemző rablásokkal, gyűjtogatásokkal, illetve túszedéssel találkozunk. A kortársak maguk is többször nevezték az eseménysorozatot *Fehde* nének. Ezt olvashatjuk Magas Ferenc vallomásaiban,¹¹⁸ illetve Ferdinánd főherceg¹¹⁹ és az alsó-ausztriai kormánytanács leveleiben is.¹²⁰ Igaz ugyan, hogy e források mind Magas tevékenységéről szóltak, de láthattuk, hogy a háború két szakasza, eszközeit tekintve, igencsak hasonlított egymáshoz. Ez alapján indokoltnak tűnik az eseményt Weispriach–Magas-*Fehde* nének, egyszerűbben *Weispriacherfehde* nének nevezni.

114 *Tringli I.*: i. m. (111. jz.) 414–420.

115 Hármaskönyv I. 120. Werbőczy István hármaskönyve. Ford. Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen. Franklin, Bp., 1897. (Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár) 213–215.

116 Házi: Sopron I/6. 265–267.

117 Uo. 280–281.

118 „Annfengkich sagt er, es hab im die allt fraw Gerdrawt von Weispriach in seiner vechd gegen den von Odenburg geraten...” – Házi: Sopron I/7. 54.

119 „...das er der gefurten vechd...” – Házi: Sopron I/6. 149.

120 „Als wir unns auf ewr und ewrs bevehden Franczen Magutsch...” – uo. 388.

A *Fehde* eredménye

A Weispriach Ulrik özvegye által kezdett *Fehde* nem volt eredménytelen. A Weispriach-birtokok a család kezén maradtak, II. Ulászló király nem tudta kihasználni az örökösök kiskorúságát a zálogszerződés felbontására. Weispriach János, Ulrik és György ezt édesanyjuknak köszönhették, aki makacs küzdelemben, egy német jogintézmény sikeres magyarországi alkalmazásával biztosította, hogy fiai ne tűnjenek el úgy a történelem forrásaiban, mint Grafeneck Ulrik kiskorú árvái. Ott az apa halála után a család anyagi helyzete megrendült, elveszítették a birtokait (például a sokat emlegetett Lánzsért), és már vissza sem tudták szerezni.¹²¹ A Weispriachok ezzel szemben még fél évszázadig részesei maradtak Magyarország történelmének, s 1548-ig tartották a lánzséri uradalmat birtokukban.¹²²

JÓZSEF CSERMELYI

THE WAR OF LADY WEISPRIACH

THE EVENTS AND ASSESSMENT OF AN EARLY-SIXTEENTH-CENTURY CONFLICT IN SOPRON COUNTY

The present study aims to shed new light on the events and background of a long drawn-out conflict which took place in the early 16th century in Western Hungary, and is commonly known as the strife of Lánzsér/Landsee.

The sequence of events in question unfolded from 1511 to 1529 between the widow of Ulrich Weispriach, who held the castle of Lánzsér by right of pledge, and the local representative of royal authority, György Trenka, captain of the town of Sopron, who was interested in the redemption of the castle. The actions caused by the conflict ranged from the mutual devastation of lands through the repeated plundering of villages and the robbing of travelling merchants to the taking of hostages. The study briefly traces the emergence of the Weispriach family in Hungary, and presents the estate of Lánzsér and the institution of the town captaincy at Sopron. Thanks to the stormy history of Western Hungary in the 15th century, and to the Treaty of Pressburg of 1491, the conflict gained some international importance through the intervention of Maximilian I. The emperor supported the Weispriach family, who as holders of Lungau were also subjected to the Empire. This private war and the concomitant judicial process can probably be identified as a further appearance in Hungary of the institution of the *Fehde*, well-known in the German law. The study examines whether indeed it was the case, or the conflict was no more than an *actus potentiae*, much more common in the Hungarian legal system, which, however, may have been interpreted differently by the opposing parties due to their diverging interests and legal systems. The German institution of the *Fehde* was far from unknown in the western marches of Hungary, where a private war of similar nature had taken place as early as the late 13th century between Duke Albert I of Austria and the Kőszegi family. On the final account, the widow's struggle can be said to have ended with success, for the estate of Lánzsér remained in the possession of her family until 1548.

121 *F. Romhányi Beatrix*: Pálos kolostorok Sopron környékén. *Soproni Szemle* 61. (2007) 246–254. (különösen: 251–252.)

122 *Deák, E.*: Burg und Siedlung i. m. (3. jz.) 19.

